

ALTAY TÜRKLERİNDE ÇOCUĞUN DOĞMASI VE DOĞUM GÜNÜ KUTLAMALARINA DAİR BAZI İNANIŞLAR

Altay Türklerinin inanişına göre tabiattaki bir çok varlığın (ateş, su, ağaç, dağ,...) "ee"(iye) denilen ve fiziki olarak insan, umumiyetle de kadın şeklinde tasavvur edilen bir sahibi veya koruyucu ruhu vardır. Şamanist inanca sahip olan Altay Türklerinin bu inanişının izlerini Anadolu'da da görmek mümkündür. Mesela Toroslarda yaşayan Türkmenler için "suların ve dağların sahipleri daima bir anadır. Zamantı Çayı'nın sarı saçlı, gök gözlü kızı da bu meyandadır. Senede bir gün delikanlı kurban isteyen bu kız, çayın hakiki sahibi yani anasıdır (1).

Altay Türkleri tarafından varlığına inanılan "ee"lerden en üstün olanlarından bir tanesi "ateş eezi"dir. O bütün eelerden daha arı olup otuz veya kırk başlı, altın giyimli, parlak yüzlü bir kız olarak düşünülür. Altay Türkleri ona "ot-one" veya "kıs-ene" adını verirler. "Ot eezinin" ailenin bir parçası olduğuna inanırlar. Bu sebeple gece eve ateş istemeye gelen kişiye ateş verilmez (2),

Çocukların ve kadınların koruyucu tanrısı ise Umay'dır. O ak sarı saçlı, ak sarı simalı ve ak giyimli bir kız olarak tasavvur edilir. Umay kadınlara çocuk doğururken yardım eder. Çocuk doğduktan sonra ise onu kötü ruhlardan korur. Umay'ın Altay Türkçesi'ndeki diğer adları ise şunlardır: "May-ene, Payana, Bay-ene"(3), Umay'a verilen bu adlar onun anaçlığını ve kutsallığını ifade edilecek tarzda seçilmiştir.

Altaylılarda bir kadının doğum saati yaklaşınca çadırın tam ortasında ateş yakılan yere bir direk yerleştirilerek ona bir organ bağlarlar. Bu organın bir ucu duvara bağlanıp lohusanın koltukları altından geçirilir. Kadın çok ızdırap çekmeye başlarsa albastı yahut alkarısı denilen kötü ruhun lohusaya musallat olduğuna hükmederler(4). Alkarısı veya albastıya dair Anadolu'da da muhtelif inançlar mevcuttur.

Altay Türklerinde kadın doğuracağı zaman "bütün akrabalar yurt adı verilen çadırın içinde toplanır, erkekler dışarıda kalır. Yurtun haricinde bulunan erkeklerin vazifesi, herhalde civardaki fena ruhları kovmak olsa gerektir, çünkü kadın ağrısı başlar başlamaz korkunç bir gürültü kopararak yurtun etrafında koşmaya başlar ve tüfek patlatırlar. Bu gürültü çocuk doğuncaya kadar devam eder"(5).

Doğumdan sonra çocuğun doğduğu eve gelen akrabalar ve diğer insanlar, anne ve babaya "bu çocuk gerekli mi? gereksiz mi?" diye sorarlar. Eğer doğan çocuk kız ise gereksiz, erkek ise gerekli cevabı verilir. Çocuk için toy yapılmadan önce çocuğun göbeği kesilir. Düşen göbek "**kulca**" adı verilen bir küçük torbanın içine konularak çocuğun beşiğinin

İbrahim DİLEK

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arş.Gör.

üstüne asılır. Kulcanın asıldığı iplerin bir yanına ak, diğer yanına gök renkli kıyralar (bezler) bağlanır.

Çocuk doğunca ise babası, annenin dolayısıyla çocuğun daha iyi beslenmesi için ava çıkar. Bu olaya Altay destanlarında da rastlanmaktadır. Mesela, "Ak-Tayçı" destanında Ak-Bökö oğlu olunca şu dileklerle ava gider.

Kış Karazı adala
Uulima çuu ededim
Kiyik semizin adala
Balamdı cuula azıraydım (6)

*Samurun karasını avlayarak
Oğluma kundak bezi yapayım
Geyiğin semizini avlayarak
Çocuğumu yağla besleyeyim*

Aynı durum "Ak-Çabdar Attu Altın Bokö" adlı Altay destanında da görülür. Bu destanda uzun zamandan beri çocuğu olmayan Altın Bökö bir erkek çocuğu olunca deniz gibi içki, dağ gibi et yığarak bir ziyafet düzenler ve iyi avcılarını oğlunun ihtiyaçlarını temin için ava çıkarır. Bu bölüm destanda şu şekilde anlatılır.

"Azırgan canıs uulıma
Çuu ededim
Kara kiştin terezı kerek,
Caş balama soordıratım,
Kiyik annın çiligi kerek" dedi(7)

*Besleyeceğim tek oğluma
Kundak bezi yapayım.
Kara samurun derisi gerek
Küçük çocuğumun emmesi için
Geyiğin iliği gerek" dedi*

Altay Türkleri çocuk doğduktan sonra onu beşiğe koymadan önce evi, kutsal ağaçlardan sayılan arçınla tütüsüler ve süt* saçarlar. Bu arada Umay'a da alkış sözler söylenir(8). Hatta "yeraltının elçileri" diye adlandırılan kötü ruhların çocuğa zarar vermemesi için şu şekilde tedbir alınır. "Çocuğun anne ve babası uyurken veya evden uzak bir yerde iken akrabalarından birkaç kişi gelerek çocuğu kaçırarak yerine yapma bir bebek bırakırlar. Bir süre sonra bunun farkına varan anne ve baba çocuğumuz öldü diye ağlaşarak beşiğe bırakılan bebeği gömerler. Bundan sonra çocuğu kaçırarak akrabalara içki götürülerek çocuk geri alınır"(9). Bu yalnızca Körmös'ü (şeytan) kandırmak için oynanan bir oyundur. Ayrıca yine kötü ruhlardan

bilhassa Körmös'ten çocuğu korumak için ona bir takım kötü adlar takılır. İyt-Kulak, Camanuul, Tenek, Çıçkan (10) ... Bu şekilde çocuğa "yeraltı elçilerinin" yaklaşamayacağı düşünülmüştür.

Çocuk beşiğe konduktan sonra beşiğe kızıl bir bez bağlanır ve beşiğin yanına ok, yay, kamçı, çubuk... bırakılır(11). Bu hareketin amacı, çocuğun savunmasız olmadığını kötü ruhlara göstermektir. Bundan sonra Umay'a şunlar söylenir.

Közi camanga körgispe
Küüni camanga tiydirtpe

Gözü kötüye gösterme
Gönlü kötüye dokundurtma

Çocuğa ad olarak ise ya doğumdan sonra eve ilk gelen kişi çocuğa bir ad verir. Bu ad veren kişiye de anne ve baba tarafından çeşitli hediyeler verilir(12). Çocuğu görmeye gelen kişi eğer yakın bir akraba ise elbisesinin düğmelerinden bir tanesini sökerek çocuğun beşiğine bağlar(13). Bu çocuğun rahat ve sağlıklı büyümesi için bir dilektir, bu arada akrabaların getirdiği hediyeler mutlaka gümüş olmalıdır, altın hediye kabul edilmez, Getirilen hediyeler çocuğun yatağının altına bırakılır.

Doğan çocuk eğer kız ise ona toy yapılmaz. Yalnızca erkek çocuk doğduğunda toy yapılır. Çocuk büyükbaba ve büyükannenin ilk erkek torunu ise çocuğu onlar alır, büyüttükten sonra ergenlik çağında çocuğu tekrar anne babaya geri verirler.

Altay Türkleri çocuğun herhangi bir hastalığa yakalanmaması için de anlamlı iyi olan adlar vermeye dikkat ederler. Mönküley, Solom, Tan-Colmon, Sümer... bununla birlikte aile uzun bir zaman sonra bir erkek çocuğuna veya aynı şekilde bir kız çocuğuna sahip olsa tersine bir durum olarak kızlara erkek, erkeklere de kız adı verilir (14). Bu tarz ad verme, çocuğu nazardan ve şer güçlerden sakınmak için alınan bir tedbir olarak düşünülmektedir. Çocuğa verilen bazı adlar ise doğum yeri ve zamanıyla ilgilidir. Ozoloy, Oray, Tuyka, Udaan, Erleçi, Ursu, Çarak,(15)... Bazen de çocuğa yaşlılar ad verir. Bu durum "Kan Kapçıkay" adlı Altay destanında da geçmektedir. Destanda; "Kağan Kara-Bökö ava çıkar. O avda iken oğlu olur. Kara-Bökö oğluna ad vermek için ziyafet düzenler. "Bu bölüm destanda şöyle anlatılır:

Kara-Bökö aydıp turat
"Cemenin canıs uulum çıgarda
Adın adaar toy, corgıl ederin" dedi

...Kara-Bökö konuştı:
"Benim tek oğlum doğduğu için
Adını koyarken düğün, eğlence yapalım. "dedi.

...Cuulgan kalık ortodon Bir kargan
emegen çıkıp, Kayman bir biçik
çıkara, Kıçırıp mınayda aydat(16)

... Toplanan halkın içinden
Bir yaşlı erkek çıkıp,
Koyundan bir kitap çıkarıp,
Okuyarak, şunları söyledi:

...İhtiyar, kitapta doğan çocuğun Altay üstündeki
altmış kağanın başcısı ve Erlik-Biy kadar güçlü
olacağını isminin ise Kan- Kapçıkay olduğunu okur.
Böylece çocuğa Kan-Kapçıkay adı verilir.

Altay Türkleri toplum hayatlarında olduğu
gibi, çocuğun hayatının önemli anlarında da alkış
sözler söylerler. Mesela çocuğa ad verilirken söylenen
alkış sözlerden bir tanesi şöyledir:

Cakşı cürüm sürzin
Carıngıda cıktırbas,
Bökö bolzin.
Caaktugaayttirbas,
Çecen bolsın.
Cüs caş caşa,
Cügürük ata min!(17)

İyi hayat yaşasın.
Güçlüye yenilmez,
Boğa olsun.
Yanaklıya söyletmez.
Tatlı dilli olsun.
Yüz yaş yaşa(sın)
İyesi yüce olsun!

Çocuğa elbise giydirirken ise şu alkış sözler söylenir.

Cakazı maylu bolzin,
Edegi poktu bolzin.
Aldında edegine bala bassın,
Kiyin edegine mal bassın.
Eezi mönkü bolzin!(18)

Yakası yağlı olsun,
Eteği boklu olsun.
Önce eteğine çocuk bassın,
Sonra eteğine mal bassın.
İyesi yüce olsun!

Altay Türklerinde doğum günü kutlamaları ise
doğulan günün on ikinci yılının sonunda, on üçüncü yılın
başında kutlanır.Bundan sonra 25, 37, 49, 61 ve 73.
yaşlar doğum günlerinin kutlanıldığı yaşlardır.** Bu
günlerde kişi temizlenip, yıkanır, Temiz yeni elbiseler
giyer. Altay Kудay'ına, Burkan-Kудay'ına şükreder.
Kişi bu günde elbisesine yeni bir düğme*** takar. Bu
yeni bir yaşa girdiğinin işaretidir. Ayrıca yeni bir
kaseyi ağzına kadar sütle doldurarak, sonuna kadar içer.
Yıl bitince ise taktığı yeni düğmeyi ve süt içtiği kaseyi
oğluna veya bir yakınına hediye eder(19).

DİPNOTLAR

1. İ. Rıza YALGIN, "Su, Ağaç, Dağ, Taş Hakkında İnanışlar", **Türk Folklor Araştırmaları**, İstanbul 1949, s:59
2. S.SURAZAKOV, **Altay Folklor**, Gorno Altay 1975, s:35
3. K.UKAÇINA, E.YAMAYEVA, **Altay Alkıstar**, Gorno Altay 1993, s:35
4. Abdülkadir İNAN, **Şamanizm**, Ankara 1954, S.169
5. W.Radloff, **Sibirya'dan 2**, Çev. Prof Dr. Ahmet Temir, İstanbul 1994, ş.71
6. Altay Baatırlar, Gorno Altay 1959, Cilt:2, s:69
7. Altay Baatırlar, Gorno Alta 1974, cilt 8,s:55
*Süt, Altay Türklerinin özel günlerindeki kutlamalarında önemli bir yere sahiptir. Altaylılar tarafından yeni yıl bayramı olarak kullanılan "Çağa Bayram" kutlamalarında da süt saçılır. (bkz.K. E. Yamayeva UKAÇINA, **Altay Alkıstar**, Gorno Altay 1993, s.61) Benzer durum Nogay Türklerinde de görülür. "Nogaylar Nevruz Bayramı kutlamalarında evlerinde yemek yapmazlar; Köy kenarına çıkarak sadece getirdikleri sütleri içerler. İnekler ve develer sağılarak çevredekilere süt dağıtılır. Birbirlerine sütle saygı gösterisi yaparlar. Bayram yemeğine en yaşlı kişinin duasıyla başlanır. Sütü alan kişi iki eliyle tası tutarak güneşe bakar. Der ki; "yere sıcaklığımı versin, vaktinden önce kavurtmasın," diye dua eder. Bir kaç süt damlasını yere damlatır. Sütten biraz içerek çevresine dağıtır. (bkz: Yay.Haz. Sadık TURAL , **Nevruz**, AKM Yay, Ankara 1995, s:235).
8. K. UKAÇINA, E. YAMAYEVA, **a.g.e.** s.93.
9. S. SURAZAKOV.a.g.e., s: 93:
10. **a.g.e.**, s:44.
11. **a.g.e.**, s:44.
12. **a.g.e.**, s:46.
13. K.UKAÇINA, E. YAMAYEVA, **a.g.e.**, s:96.
14. M.A. MUYTUYEVA, T.H.. TUDUNEVA, M.V. EKEYEVA, **Altay Kakkım Attan**, Gorno Altay 1993, s.8.
15. **a.g.e.**, s. 12.
16. Altay Baatırlar, Gomo Altay 1974, Cilt:8, s. 10-11.
17. K.UKAÇINA, E. YAMAYEVA, **a.g.e.**, s.96,
18. **a.g.e.**, s:97
** Altay Türklerinden Aronay Beştinova'dan aldığımız bilgiye göre, inanış gereğince kişi 73 yaşından sonra artık başka birinin hayatını yaşar. Onun için bu yaştan sonra yaş günü kutlanmaz.
19. K.UKAÇINA, E. YAMAYEVA, **a.g.e.**, s.9
*** Elbiseye yeni düğme takma adeti Altay Türklerinde yeni yıl bayramı olarak kutlanılan "Çağa Bayramı" kutlamalarında da görülür. Bu bayramda elbiseye takılan yeni düğme ise yeni bir yıla girildiğinin işaretidir.